

Oponentský posudek na habilitační práci Mgr. Dany Stehlíkové, PhD., *Od andělky po zimozráz. Latinský Herbář Křišťana z Prachatic a počátky staročeských herbářů.*

Vydala Masarykova univerzita v Brně, Centrum pro studium demokracie a kultury 2017, 277 stran, ISBN 978-80-7325-441-4.

Habilitační práce se v širokých kontextech zabývá středolatinickým *Herbářem*, jehož autorem je Křišťan z Prachatic († 1439). Úvodní kapitola je věnována životu a dílu Křišťana z Prachatic, přičemž se soustřeďuje především na jeho lékařské texty, které jsou předmětem zájmu dr. Dany Stehlíkové. Důležité místo zastává výklad o jednoduchých lécích typu *simplicia* (jež jsou předmětem *Herbáře*) a léků složených typu *composita*, zpracovaných v textu *Antidotáře*. Ten je – jak autorka zjistila – Křišťanovým výtahem ze salernské sbírky *Antidotarium Nicolai* ze 12. století; nalezla také minimálně sedm opisů, v nichž se dochoval. Na základě posouzení a rozboru další medicínské literatury jak v rukopisné, tak tištěné podobě (*Františkánova kompilace*, *Jádro*, *Poklad chudých*) vyvrací vžitou představu o Křišťanově autorství staročeských *Lékařských knížek*, tradovanou veškerou literaturou od doby edice Zdeňky Tiché v 70. letech. To samo o sobě je velmi důležité zjištění a nese s sebou i četná další dílčí zpřesnění našeho pohledu na Křišťanovu medicínskou tvorbu. Dále autorka řeší otázku časové posloupnosti vzniku jednotlivých – nejen lékařských – Křišťanových spisů (postupně dokazuje, že *Herbář* je jeho nejranějším dílem, ještě z konce 14. století) i otázku jazykovou, zda mohl psát své odborné spisy i česky. Po přesvědčivé argumentaci odpovídá na tuto otázku záporně. Autorka však zjistila, že právě Křišťanův latinský *Herbář* byl ještě za jeho života do češtiny přeložen, a mohl se tak dostat k širšímu okruhu čtenářů a působit v praxi.

Následující výklad je věnován nezbytným a důležitým kontextům textů o antických a středověkých lécivech, označovaných souhrnně jako *materia medica*. Je třeba říci, že ačkoli dějiny středověké medicíny u nás komplexně zpracovány dosud nejsou, všechny výklady D. Stehlíkové (od Hippokrata přes Galéna, Dioskorida Plinia a další antické autory k autorům arabským – Rhazes, Avicenna, anonymní spis *Aggregator* aj., a nakonec až k řadě autorů a textů středověkých) jsou velmi dobře a logicky utříděnými dílčími kapitolkami, které by skvěle mohly zapadnout do mozaiky takové budoucí syntetické práce.

Další kapitola se zabývá problematikou středověkých bohemikálních herbářů a dominuje v ní jasné oddělení a pojetí herbáře jako tradičního žánru lékařské literatury o *simplicích*, který nelze směšovat a zaměňovat za lexikografické texty "rostlinářů"; zmíněna jsou také úskalí tradičního vřazování herbáře do dějin botaniky, kam nepatří. I tento fakt, který autorka podepřela detailním rozbořem, je novátorský a přitom zásadní z hlediska dějin jednotlivých vědních oborů.

Poté přichází čas na výklady o Křišťanově *Herbáři* a především na soupisy rukopisů jeho dvou redakcí, které D. Stehlíková identifikovala a odlišila. První redakci zastupují 3 dochované rukopisy, druhou pak 17 rukopisů. Uloženy jsou nejen v českých knihovnách, ale i ve Vídni (Schottenstift), Krakově (BJ), Vatikánu (BAV), Mnichově (BSB), Paříži (BnF) a dalších evropských knihovnách. Jejich identifikace představuje velkou, byť skrytou a mravenčí práci, která je v pozadí všech dalších výkladů a kterou bylo třeba vykonat před všemi samotnými interpretacemi. Samozřejmě je pravděpodobné, že při daném množství opisů s Křišťanovým *Herbářem* se další jednotlivé opisy mohou ještě vnořovat, jejich podstatné jádro je však touto prací již stanoveno. Že takto široce koncipované dílo D. Stehlíkové reviduje a opravuje celou dosavadní literaturu na téma Křišťanova *Herbáře* i medicínské literatury, není třeba medievistům zdůrazňovat. Podrobný vnitřní rozbor textu, jeho struktury a Křišťanovy metody kompilace ze zjištěných pramenů (Pseudo-Platearius, *Circa instans*; Pseudo-Serapion, *Aggregator* aj.) důkladně a naprosto přesvědčivě zasazují Křišťanovo dílo do dobového kontextu jak ze synchronního, tak diachronního hlediska.

Pozornost je věnována i možnému okruhu čtenářů Křišťanova díla a jeho praktické využitelnosti.

V oddíle o druhém životě Křišťanova *Herbáře* si autorka všímá staročeských překladů a textů ovlivněných touto latinskou předlohou (zabývá se mj. vztahem *Herbáře* k rukopisu *Vodňanskému* /KNM II F 2/, k herbáři *O mocech rozličného koření* i k dalším výše zmíněným stč. textům, včetně rozboru *Ranných lékařství* Viléma ze Saliceta a slovníku *Lactifer*).

Závěrečně shrnutí ještě jednou pregnantně a v hutné formě sumarizuje všechny podstatné závěry, k nimž autorka dospěla; následuje německé shrnutí a bohatý seznam pramenů a literatury.

D. Stehlíková zpracovala skutečně nelehké téma, a to s vynikajícími výsledky, které představila ve velmi přehledné a vysoce odborně zpracované podobě.

Věcná kritéria:

Relevantnost tématu pro daný obor

Křišťan z Prachatic byl významnou vědeckou i pedagogickou osobností pražské univerzity na počátku 15. století a svým dílem ovlivnil obsah výuky řady oborů přednášených na pražském vysokém učení. V minulých letech vyšly edice jeho latinských prací z matematiky (*Algorismus prosaycus*), medicínské pojednání o pouštění krve (*De sanguinis minucione*) a spis o stavbě a užití astrolábu (*Composicio et Usus astrolabii*); ten byl pro svou oceňovanou didaktičnost a srozumitelnost vybrán mezi čtyřmi desítkami spisů na obdobné téma k tisku (inkunábule) poprvé v Perugii v 70. letech 15. století, a stal se tak prvním tištěným pojednáním o astrolábu vůbec (byť vyšel pod cizím jménem, protože Křišťan z heretických Čech byl pro katolickou Evropu *persona non grata*). Téma Křišťanova *Herbáře* i posouzení jeho dalších skutečných či údajných lékařských spisů zůstávalo nezpracováno a bylo velkým dluhem české medievistiky, byť bylo zřejmé, že důkladné a časově náročné studium by mohlo přinést mnohá překvapení a zajímavé výsledky. Zvolené téma je tak pro česká, ale i světová středověká studia velmi vítané a žádoucí a výsledky jeho zpracování ukázaly další velký dosah Křišťanovy práce a osobnosti v nelehké společenské situaci v Čechách na přelomu 14. a 15. století.

Preciznost, jasnost a zřetelnost formulace problému

Téma je zpracováno po všech stránkách na vysoké úrovni. Výklad je uspořádán do přehledných kapitol, je logický a srozumitelný, takže může přes svou vysokou odbornou náročnost být s mnohým užitekem čten i zájemci z řad studentů různých ročníků či nespecialisty.

Přínos práce a srovnání s badatelským okolím domácím i zahraničním

Objevy nových rukopisů a zpřesněná identifikace mnohých stávajících opisů (včetně vyloučení těch, které se dosud za Křišťanovo dílo považovaly) jsou velkou zásluhou a předností práce, protože katalogy rukopisů, které jsou zpravidla prvními výchozími body, podle nichž se badatel orientuje, nebývají ve svém množství údajů přesné: teprve důkladné přečtení a detailní znalost pramene může ukázat, o jakou práci se skutečně jedná. Přípravné časopisecké články a příspěvky ve sbornících, které D. Stehlíková publikovala před vydáním své monografie, ostatně docela názorně ukazují postupný nárůst objevů nových rukopisů s Křišťanovým *Herbářem* a postupně také vyvracejí omyly, tradované v sekundární literatuře.

I po vydání své monografie se D. Stehlíková nepřestala věnovat danému tématu. V časopise "Sudhoffs Archiv" (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 2017, roč. 101, č. 2, s. 139–159, ISSN 0039-4564) publikovala německy shrnutí svých hlavních výsledků (*Christian von Prachatitz und sein lateinischer Herbarius. Zum Forschungsstand des ältesten Kräuterbuchs aus dem mittelalterlichen Böhmen*); seznámit s nimi zahraniční badatele se jí tak podařilo hned ve stejném roce, ve kterém vyšla její česká monografie. V příspěvku uvádí seznam všech dnes známých rukopisů s opisy *Herbáře*, zmiňuje jejich prameny (*Liber Aggregatoris in simlici medicina a Circa instans*) a charakterizuje obě redakce Křišťanova *Herbáře*. Dále si všímá dvou staročeských herbarií, která se Křišťanovi připisovala mylně. Určuje přitom i jejich skutečný pramen (*Galganum sive galanga*). Opravuje také tradiční tvrzení ze 70. let, že herbář obsažený v tzv. *Lékařských knížkách* pochází z Křišťanova pera.

V rámci svého zájmu o dějiny medicíny ve všech třech oblastech, do nichž Křišťan zasáhl (léčiva, pouštění krve a rady proti moru), publikovala v témže roce ještě příspěvek *Morové spisy připisované mistru Křišťanovi z Prachatic* (Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis, Praha: Karolinum, 2017, roč. 57, č. 1, s. 11–34, ISSN 0323-0562. doi:10.14712/23365730.2018.9). V něm srovnává všechny dosud známé latinské, české i německé spisy o moru, které se připisovaly Křišťanovi z Prachatic, a i zde přináší nová zjištění v jejich klasifikaci, dataci i autorství.

Všechny tyto (v posudku jen stručně a ve výběru formulované) výsledky jsou velmi důležité pro dějiny medicíny a vzdělanosti nejen v českých zemích, ale i v celé Evropě.

Metodologická a formální kritéria:

Adekvátnost zvolené metody

Zvolené metody práce jsou v nejlepším slova smyslu tradiční, osvědčené a vybroušené generacemi vynikajících klasických filologů, medievalistů a editorů středolatiných textů, takže splňují vysoké požadavky na zpracování daného tématu. K tomu přistupují i zjevně vynikající schopnosti uchazečky řešit v praxi obtížné paleografické otázky a "začtenost" do písma rukopisů 14. a 15. století. Práce může navíc sloužit i jako metodologický vzor pro studenty, kteří by po studiích pokračovali v náročné středolatině ediční a filologické praxi, a může tak být z mnoha hledisek výborným pomocníkem ve vysokoškolské výuce.

Úroveň zpracování

Dana Stehlíková se již záhy po úspěšném obhájení své disertační práce v roce 2005, oponované tehdy mj. naší přední odbornicí na medievalistiku a ediční techniku dr. Anežkou Vidmanovou, začala svědomitě připravovat na zpracování stávajícího tématu. Na téma se důkladně připravovala jak po stránce heuristické, tak teoretickým studiem po řadu let. Práce není rozhodně nijak uspěchaná a je na ní patrná jak vysoká úroveň zpracování samotného tématu, tak i mnoha kontextů, jichž bylo Křišťanovo dílo součástí. Prvořadé bylo pro autorku samozřejmě především studium rukopisů a pramenů v českých i zahraničních knihovnách (Národní knihovna v Praze, Jagellonská knihovna v Krakově, Vatikánská knihovna /dva pobyty v Českém historickém ústavu v Římě/, knihovny v Německu, Anglii aj.). Podrobná znalost pramenů i dosavadní sekundární literatury byla východiskem pro vyčerpávající zpracování dané problematiky. Během přípravných více než deseti let také publikovala několik důležitých dílčích studií, z nichž výběrově zmíním články: *Alleum est planta et est duplex...*, Graeco-Latina Brunensia, Brno, MU 2009 (autorka zde formuluje a předkládá otázky, které bude třeba v rámci tématu vyřešit: stanovení verzí latinského i českého textu a jejich pramenů, vyloučení textů, které se tradují jako Křišťanovy jen díky jeho autoritě apod.);

Latinské rukopisy Herbáře Křišťana z Prachatic, Studie o rukopisech, 2010 (aktualizovaný seznam rukopisů Křišťanova *Herbáře*; existence dvou odlišných redakcí); *Příspěvek k poznání tzv. Křišťanových herbářů*, Listy filologické, 2010 (rozbor a kontexty sedmi latinských a jedenácti českých mss.); *Herbář Matouše Berana*, In: "Ubi est finis huius libri deus scit", Praha, Scriptorium 2015 (autorka zjistila, že jde jen o nepodstatně upravený opis Křišťanova *Herbáře*); *Magister docet utilitatem abrotani...*, Graeco-Latina Brunensia, Brno, MU 2013 (rozborem latinských komentářů k básni *De viribus herbarum*, běžně zvané *Macer Floridus*, přispěla D. Stehlíková k upřesnění díla Křišťanova neméně významného současníka a kolegy na pražském vysokém učení Jana Šindela). Všechny tyto i další, zde nezmíněné přípravné práce pak autorka zúročila v syntetické monografii *Od andělky po zimostráz*.

Naplnění formálních (jazykových, citačních aj.) požadavků

Jakožto nadaná absolventka vynikající brněnské ediční školy, reprezentované po desítky let především prof. Janou Nechutovou a doc. Helenou Krmíčkovou, je D. Stehlíková dobře připravena a zvyklá dbát a zachovávat všechny formální (jazykové i citační) požadavky na úpravu textů, a její práce proto mají vysokou úroveň. Žádné nesrovnalosti v práci neshledávám.

Šťastně zvolené a nosné téma habilitační práce Mgr. Dany Stehlíkové, PhD., stejně jako akribie a celkové zpracování tématu jsou skvělým východiskem pro zpracování kritické edice Křišťanova *Herbáře*. Bylo by užitečné a přínosné, kdyby se D. Stehlíková na základě svých znalostí v budoucnu ujala i tohoto nesnadného úkolu. Z osobní zkušenosti ovšem vím, jak je obtížné hledat na základě existujících a osvědčených edičních postupů individuální přístup ke každému novému textu, zvláště existují-li dvě základní redakce nějakého díla, které jsou navíc ještě rozštěpeny na několik sub-redakcí (to je současně velmi běžný model dochovanosti středolatinských textů). Někteří badatelé dnes např. používají počítačové metody, např. formát XML-TEI, který jistě usnadňuje řešení mnohých problémů, na další však vhodný není. Ráda bych se uchazečky obecně zeptala, má-li v budoucnu v úmyslu dílo vydat, ev. jak přistupuje k otázkám ediční techniky.

Předložená habilitační práce Mgr. Dany Stehlíkové, PhD., *Od andělky po zimostráz* splňuje ve všech bodech požadavky kladené na úroveň habilitační práce v daném oboru, proto udělení titulu docentka jednoznačně doporučuji.

V Praze dne 18. května 2019

PhDr. Alena Hadravová, CSc., DSc.,

Kabinet dějin vědy ÚSD AV ČR, v.v.i.
Puškinovo náměstí 9
160 00 Praha 6
e-mail: hadravova@usd.cas.cz